

УДК 37.035:355:796.011.1

DOI:

Микола Лук'янченко, доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та методики фізичного виховання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Роман Проць, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивних ігор і туризму
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК “ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ” ІЗ МІЛІТАРНОЮ КУЛЬТУРОЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Стаття присвячена аналізу сучасного стану військово-патріотичного виховання молоді засобами фізичної культури і спорту на засадах етнопедagogіки. Визначено зміст поняття “військово-патріотичне виховання” та встановлено його зв'язок із мілітарною культурною українського народу, що і стало метою зазначеного дослідження. Встановлено, що військово-патріотичне виховання – це складова патріотичного виховання, в процесі якого формується розумова, морально-психологічна і фізична готовність молоді до праці і захисту Вітчизни. Військово-патріотичне виховання є складовою частиною підготовки юнаків до військової служби. Доведено, що проблема військово-патріотичного виховання молоді в її історико-педагогічному розвитку тісно пов'язана з мілітарною культурою України, її соціальною роллю і значенням у процесі становлення нації та державотворення. На жаль, у сучасному українському суспільстві зменшується значення виховної функції мілітарної культури, що пов'язано із занепадом духовності, нехтуванням історично сформованим виховним воїнським досвідом, деформованим уявленням про чоловічу доблесть.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання; мілітарна культура; Україна; етнопедagogіка; допризовна підготовка молоді.

Сх. 1. Літ. 9.

Mykola Lukyanchenko, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Theories and Methods of Physical Education
Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Roman Prots, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Sports Games and Tourism
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

INTERCONNECTION BETWEEN MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION AND UKRAINIAN MILITARY CULTURE

The analysis of the current state of military-patriotic education of youth by means of physical culture and sports on the principles of ethnopedagogics is of highest importance. For this purpose, it is necessary to determine the meaning of the concept “military patriotic education” and establish its connection with the Ukrainian military culture, which became the aim of the given study. It was established that military patriotic education is an integral part of patriotic education, in the process of which the mental, moral, psychological and physical readiness of youth are formed. It also stimulates the willingness to work and the defense of the one's native land. Military patriotic education is an integral part of youth training for military service. It is proved that the issue of military patriotic education of youth in its historical and pedagogical development is closely connected with the Ukrainian military culture, its social role and value in the process of nation formation and state formation. Unfortunately, the importance of the educational function of the military culture decreases in modern Ukrainian society due to the decline of spirituality, neglect of historically formed educational military experience and distorted ideas about male valour.

Keywords: military patriotic education; military culture; Ukraine; ethnopedagogy; pre-conscription training of youth.

Постановка проблеми. У сучасних умовах політичного життя нашої країни, радикальних змін у східноєвропейській геополітиці та стосунках України із сусідніми державами, під час війни за нашу територіальну цілісність та суверенність одним зі стратегічних завдань є інтеграція всіх виховних сил суспільства з метою всебічного розвитку особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, здатності адаптуватися до

динамічних соціокультурних, економічних, політичних обставин і гідно виконати один із найважливіших обов'язків людини – бути патріотом, готовим до праці та захисту Вітчизни.

Проблема військово-патріотичного виховання молоді є міжгалузєвою і до змістового наповнення поняття “військово-патріотичне виховання”, визначення його мети, шляхів і засобів реалізації долучаються філософи, соціологи, психологи, політологи, військові, педагоги. Процес військово-

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК “ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ” ІЗ МІЛІТАРНОЮ КУЛЬТУРОЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

патріотичного виховання як підготовки до захисту Вітчизни визначений авторами низки досліджень в конкретизації таких аспектів: А. Афанасьєв розглядає проблему патріотичного виховання військових; М. Бака, В. Корж – військово-патріотичне виховання молоді в єдності з фізичним; І. Бех – психолого-педагогічні умови формування у молоді громадянськості в процесі патріотичного виховання; Г. Ващенко вивчає військово-патріотичне виховання молоді в контексті проблеми виховного ідеалу; О. Вишневський – у зв'язку із формуванням національної самосвідомості молоді; М. Зубалій – сутність, зміст поняття “військово-патріотичне виховання”, методи його реалізації у старшій школі; В. Івашковський – психолого-педагогічні умови формування готовності старшокласників до служби в Збройних Силах України; О. Кириченко – формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни у системі військово-патріотичної і спортивно-технічної, початкової військової (допризовної) діяльності; Ю. Красильник – патріотичне виховання військовослужбовців засобами етнопедагогіки; М. Томчук – психологічні основи підготовки учнів до захисту Вітчизни; О. Штоквиш – мілітарну складову етнічної культури та ін.

Окремо розглянуто проблеми військово-патріотичного виховання у військово-патріотичних, спортивних об'єднаннях, позакласній, позашкільній діяльності, шляхи відродження досвіду народної (козацької) педагогіки. Так, В. Базилевич і М. Поночовний досліджують процес формування у молоді національної свідомості та високих лицарських якостей громадянина незалежної України; Л. Горболіс – народно-педагогічні основи виховання юнаків (джур); В. Івашковський розробив проект положення та програми військово-спортивної гри “Сокіл”; О. Кириченко – методичні поради щодо проведення молодіжних козацьких спортивних ігор “Козацькі забави”, роботи молодіжної організації “Молода Січ” як засобу виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях українського народу; В. Каюков розглянув патріотичне виховання учнів загальноосвітніх шкіл на героїчних традиціях українського народу; М. Хайруддинов – зміст, форми, шляхи і засоби козацької педагогіки; А. Шахов – педагогічні аспекти традиції запорізьких козаків тощо. При цьому вітчизняні педагоги не вивчали засоби фізичної культури і спорту у їх відповідності до мети і засобів військово-патріотичного виховання молоді на засадах етнопедагогіки.

Мета дослідження. Отож важливим, на

нашу думку є аналіз сучасного стану військово-патріотичного виховання молоді засобами фізичної культури і спорту на засадах етнопедагогіки. А для цього необхідним є визначення змісту поняття “військово-патріотичне виховання” та встановлення його зв'язку із мілітарною культурою українського народу, що і стало метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Військово-патріотичне виховання – це складова патріотичного виховання, в процесі якого формується інтелектуальна, морально-психологічна і фізична готовність до захисту Вітчизни. Слід зазначити, що в сучасній українській педагогіці поняття “патріотичне виховання” (як і “громадянське виховання”) вживається суголосно до поняття “національне виховання”.

Патріотичне виховання має на меті формування патріотичних почуттів, виховання високого ідеалу служіння народові, готовності до трудового та героїчного подвигів в ім'я процвітання Української держави. Воно покликане формувати людину-патріота, виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, бажання оволодівати військовими та військово-технічними знаннями, спонукати до фізичного вдосконалення, а також вивчення бойових традицій та героїчних сторінок історії українського народу [2; 3]. Військово-патріотичне виховання включає також і підготовку юнаків до військової служби. Як зазначає В. Ткаченко, у концепції нового патріотизму незалежної України дедалі більше уваги акцентується на національно-усвідомленому ставленні до Батьківщини, що передбачає і її захист у лавах армії: “Армія є сконцентрованою вольовою силою держави, оплотом Батьківщини, організацією честі, самовідданості й служіння – таке відчуття має бути передане вихователем дитині” [5, 633 – 634]. Саме тому визначення смислового наповнення поняття та вивчення проблеми військово-патріотичного виховання слід здійснювати у послідовності і взаємозалежності понять: “національне виховання” – “патріотичне виховання” – “військово-патріотичне виховання” – “допризовна підготовка молоді”.

Так, Г. Сковорода розглядав заняття військовою справою під кутом зору “спорідненої праці”, мета якої – захист правди і миру як основ суспільного життя; К. Ушинський визначив основою системи виховання принцип народності, змістом якого є відданість Вітчизні, рідномовне виховання дитини, щонайширше використання

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК “ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ”
ІЗ МІЛІТАРНОЮ КУЛЬТУРОЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

досвіду народного життя; Г. Вашенко обґрунтував сутність виховного ідеалу на засадах релігійного, військово-патріотичного виховання та фізичного гарту молоді; М. Стельмахович визначив засади, зміст і структуру української етнопедагогіки, а також історичну роль молодіжних громадських організацій у справі військово-патріотичного виховання; В. Сухомлинський поклав в основу національного виховання проблему всебічного розвитку дитини і патріотичне виховання.

Зазначимо, що проблема військово-патріотичного виховання молоді тісно пов'язана з мілітарною культурою спільноти, її соціальною роллю і значенням у процесі становлення нації та державотворення. Вважаємо, що поняття “мілітарна культура” є складним і багатограним [9]. Його введення до навчально-виховного простору військово-патріотичного виховання передбачає не лише знайомство молоді з військовим аспектом історії України. Метою виховання мілітарної культури молоді, на нашу думку, є: формування у вихованцеві високого рівня правової культури, обізнаності з міжнародними законодавчими актами, які регулюють взаємовідносини під час збройного конфлікту, захищають здоров'я, життя, людську гідність військовослужбовців та пересічних громадян, поранених, полонених, заручників, біженців, безвісти зниклих. Окрім того, саме в контексті історичного розвитку і становлення мілітарної культури спільноти здійснюється патріотичне виховання та його основний напрям – військово-патріотичне виховання (схема 1).

Специфічна мілітарність будь-якого етносу базується на ігровому елементі архаїчної культури [8]. Елемент змагальних ігор є необхідним атрибутом життєдіяльності спільноти. У мирний час цей феномен існує у формах фізичної культури і спорту, в архаїчних культурах – це ритуальні змагання юнаків як необхідна частина ініціації (випробування-посвячення). І у першому, і

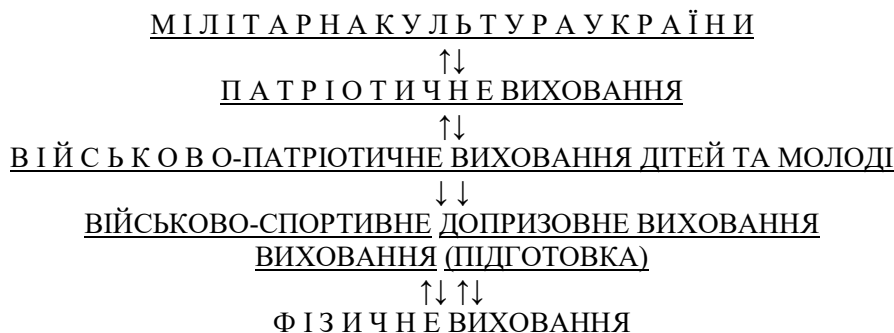
другому випадку перемога передбачає винагороду: матеріальну, психологічно-емоційну, соціальну, політичну. Така ж мотивація і сподівання винагороди лежать в основі збройної боротьби зі супротивником, що сприймається як найкращий спосіб перевірки істинно військових якостей учасників.

Основними складниками дорослішання юнака є дух змагальності, випробування і обмеження певними правилами. Різні за формою і змістом різновиди ініціації у різних народів мають спільну мету: перевірити готовність юнака до бойового життя, випробувати його чоловічі риси, що відповідають нормам спільноти.

Для багатьох культур бути повноцінним чоловіком – означає бути воїном, вміло володіти зброєю, не боятися випробувань тощо. У цьому випадку сам військовий обряд постає як випробування фізичних властивостей юнака у напрямі: через страждання тіла – до гартування духу і водночас – випробування духу шляхом фізичних, розумових, духовних змагань.

В історії української педагогіки та українського державотворення взірцем зв'язку військово-патріотичного виховання та мілітарної культури спільноти є Козацька доба, оскільки саме тогочасне військово-патріотичне виховання є надбанням української етнопедагогіки і предметом вивчення та відродження в сучасній українській педагогіці та виховній практиці.

Є. Маланюк указує на роль мілітарної культури як етнозберігаючої в історичному бутті українського народу, на зв'язок між його військовим досвідом і формуванням національної самосвідомості особистості [4]. При цьому він зазначає, що в Ранньому Середньовіччі, в антський період української історії, “мілітарний первень хліборобські племена, що заселяли нашу землю, тоді вже посідали, але державницького, як видно..., ще не мали” [4]. І лише варяги вдихнули мілітарно-державницький дух київським полянам, надихнули вчорашніх мирних орачів на

**Схема 1. Військово-патріотичне виховання дітей та молоді
в контексті мілітарної культури України**

відчайдушні і жорстокі походи, аж на Візантію, на Царгород, де варязький конунг – Олег “прибив свій щит на вратах” [4]. Однак, як стверджує Є. Маланюк, варязтво прищепило войовничість, “але, буди своєю природою чинником лише мілітарно-імперіалістичним, воно неспроможне було дати ані школи державності, ані конституційно-правного фундаменту” [4].

Учений зауважує, що “козаччина” мала характер значно ширший за лише мілітарний, і хоча Січ була “Військовою Академією Нації і кадрами та арсеналом її армії”, козацтво було соціальним явищем, що виконувало функцію провідної верстви нації, “станом аристократичним не лише “меча”, а й “плуга” (за В. Липинським), де під словом “плуг” розуміється поняття культури в найбільш державотворчому значенні цього поняття. Перлина української культури – Острозька Біблія, створена у 1581 р., і “закурений мушкет недавнього “низовця” – це могло б бути гербом тієї вікопомної доби”, – справедливо розмірковує Є. Маланюк. Козацтво об’єднувало всіх “ліпших людей” – чи то був нащадок князівського або боярського роду, чи то був повноправний “шляхтич Речі Посполитої”, чи відважний міщанин, чи недовчений богослов, чи, врешті, “посполитий” селянин. Козацтво – це максимальне націотворче напруження цілого народу, цілої Батьківщини, тотальна мобілізація всіх її духовних і матеріальних, моральних і соціальних, культурних і політичних ресурсів. Однак “час властивого формування козацької еліти був закорткий, щоб цей органічний процес кристалізації нової провідної верстви в новій Державі був вповні закінчений” [4, 49 – 50].

Показуючи значення мілітарної культури як націотворчої та етнокультурної, вказуючи на її роль у процесі державотворення, Є. Маланюк проводить аналогію між історичною долею українського і чеського народів. Поразка чехів у битві з німецькими колонізаторами на Білій горі у 1620 р. знищила чеську шляхту, чеське лицарство, а з ними “був ніби вирізаний з організму народу самий інстинкт войовничості, військовості, саме “почуття зброї”. Залишився нарід селян і міщан, що – в суворій багатовіковій німецькій школі – доказав чудеса національної витривалості і національної організованості: короткотривала державність 1918 – 1938 рр. у всій яскравості показала саме ці властивості окаліченого чеського народу. Чеський купець, чеський інженер, чеський ремісник, чеський учитель, чеський селянин були більш, ніж на висоті своїх історичних завдань. Але чеського вояка ми, властиво, не бачили. І його так наочно забракло року 1938...” [4, 59].

Є. Маланюк вказує, що наслідком демілітаризації чеської культури через втрату державності і колоніальну залежність є відсутність образу Героя, Воїна як ідеалу чоловічої доблесті у тогочасній народній свідомості: “замість вояка – постав у чеській дійсності жалюгідний витвір історії, увічнений в гумористичній повісті під ім’ям Швейка...” [4, 59 – 60]. Продовжуючи аналогію вченого, вкажемо на бурлескно-трагедійне забарвлення образу Січового Стрільця в усній народній творчості українців перших десятиліть ХХ ст., а саме в час Першої світової війни і невдалих визвольних змагань 1918 – 1920 рр.: образи виховника Цяпки, стрільця Нитки, сотника Кишки, стрільця Шпоньки та ін. [6, 88 – 89; 101] є спорідненими з образом бравого солдата Швейка і свідчать про тенденцію втрати ідеалу воїна-захисника в українській народній свідомості. Наслідки цієї втрати є відчутними в сьогоденні, що й актуалізує проблему військово-патріотичного виховання молоді засобами козацької (народної) педагогіки.

У мілітарній культурі сучасної України виразно відчувається тенденція “демілітаризації” соціального життя. Однак слід усвідомлювати важливість тієї соціальної ролі, яку відіграє мілітарна складова культури у житті нації: із її занепадом у житті спільноти утворюється певна лакуна, пустота, й від того, чим вона буде заповнена, залежить історична доля народу. Історії відомі немілітарні етноспільноти, наприклад, цигани, великі групи яких до сьогодні кочують світом, живучи за рахунок, м’яко кажучи, непродуктивної діяльності.

1. В українській традиційній культурі збережено лише релікти обрядів ініціації юнаків [1, 206 – 207] (в ігрищах календарної обрядовості, у весільному обряді, у дозвіллевій молодіжній субкультурі тощо). Образ справжнього чоловіка (феномен маскулінності) сприймається сьогодні по-різному, а це відбивається на виховних процесах. Деформується уявлення про доблесть, з’являється тип чоловіка з властивостями, які завжди вважалися чужими чоловічій сутності: малодушність, боягузство, нерішучість. Серед молоді, на фоні явного охолодження до військової справи, спостерігається романтизація кримінального світу. За властивості справжніх чоловіків сприймаються брутальність, жорстокість, образ воїна як приклад для наслідування замінюється на образ зухвалого і цинічного злочинця, або в кращому випадку так званого “крутого” [7, 259 – 260]. Все це надзвичайно актуалізує і повинно активізувати військово-патріотичне виховання на засадах етнопедагогіки з урахуванням

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК “ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ” ІЗ МІЛІТАРНОЮ КУЛЬТУРОЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

здоров'язберігаючого, гуманного, виховного, ігрового досвіду мілітарної культури нашої спільноти.

Висновки. Отож, встановлено, що військово-патріотичне виховання – це складова патріотичного виховання, в процесі якого формується розумова, морально-психологічна і фізична готовність молоді до праці і захисту Вітчизни. Військово-патріотичне виховання є складовою частиною підготовки юнаків до військової служби. Визначення смислового наповнення поняття та вивчення проблеми військово-патріотичного виховання здійснено нами у послідовності і взаємозалежності понять: “національне виховання” – “патріотичне виховання” – “військово-патріотичне виховання” – “допризовна підготовка молоді”. Доведено, що проблема військово-патріотичного виховання молоді в її історико-педагогічному розвитку тісно пов'язана з мілітарною культурою України, її соціальною роллю і значенням у процесі становлення нації та державотворення. На жаль, у сучасному українському суспільстві зменшується значення виховної функції мілітарної культури, що пов'язано із занепадом духовності, нехтуванням історично сформованим виховним воїнським досвідом, деформованим уявленням про чоловічу доблесть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович В. Українська міфологія / В.Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
2. Врубльовська М. Настільна книга заступника директора / М. Врубльовська, В. Григораш. – Х.: Вид. група “Основа”: “Триада+”, 2008. – 320 с.
3. Закон України “Про позашкільну освіту” // Книга керівника позашкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / [упоряд. З.М.Рудакова, Л.М.Павлова]. – Х.: Торсінг плюс, 2006. – С. 37–57.
4. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є.Маланюк. – К.: Обереги, 1992. – 80 с.
5. Ткаченко В.М. Патріотизм / В.М.Ткаченко // Енциклопедія освіти. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 633–634.

6. Українська народня творчість / [упор. Д.Гулей]. – Торонто: Гомін України, 1986.

7. Феномен нації: основи життєдіяльності / [за ред. Б.В.Попова]. – К.: Товариство “Знання”, КОО, 1998. – 264 с.

8. Хейзинга Й. “Homo Ludens”. В тени завтрашнього дня / Й.Хейзинга. – М.: Прогресс, 1992. – 340 с.

9. Чорна К.І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста: навчально-методичний посібник / К.І.Чорна. – К.: ТОВ “ХІК”, 2004. – 230 с.

REFERENCES

1. Voitovych, V. (2002). *Ukrainska mifolohiia* [Ukrainian mythology]. Kyiv: Lybid, 664 p. [in Ukrainian].
2. Vrublovska, M. & Hryhorash, V. (2008). *Nastilna knyha zastupnyka dyrektora* [The desk book of the deputy director]. Kharkiv: Vyd. hrupa “Osнова” : “Triada+”, 320 p. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro pozashkilnu osvitu” (2006). [Law of Ukraine “On Extracurricular Education”]. *Book of the head of an out-of-school educational institution: Reference and methodical publication*. (Eds.). Rudakova, Z.M. and Pavlova, L.M. Kharkiv: Torsinh plus, pp. 37–57. [in Ukrainian].
4. Malaniuk, Ye. (1992). *Narysy z istorii nashoi kultury* [Essays on the history of our culture]. Kyiv: Oberehy, 80 p. [in Ukrainian].
5. Tkachenko, V. M. (2008). Patriotyzm [Patriotism]. *Encyclopedia of Education*. Kyiv: Yurinkom Inter, pp. 633–634. [in Ukrainian].
6. Hulei, D. (Ed.). (1986). *Ukrainska narodnia tvorchist* [Ukrainian folk art]. Toronto: Homin Ukrainy. [in Ukrainian].
7. Popov, B.V. (Ed.). (1998). *Fenomen natsii: osnovy zhyttiedialnosti* [Nation’s Phenomenon: Basics of Life]. Kyiv: Tovarystvo “Znannya”, KOO, 264 p. [in Ukrainian].
8. Kheizynha, Y. (1992). “Homo Ludens”. *V teny zavtrashneho dnia* [In the shadow of tomorrow]. Moscow: Prohress, 340 p. [in Russian].
9. Chorna, K. I. (2004). *Vykhovannia hromadianyna, patriota, humanista: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Education of a citizen, a patriot, a humanist: an instructional manual]. Kyiv: TOV “KhIK”, 230 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.01.2019

“Мій патріотизм – це не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо”.

Іван Франко

видатний український письменник, поет, публіцист, перекладач

